

В. М. Ільїна,
пошукувач,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ЗАКЛАД ОСВІТИ ЯК ВІДКРИТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

Дана наукова стаття присвячена дослідженню особливостей закладу освіти як відкритої соціально-педагогічної системи. Визначено поняття, елементи, умови існування закладів освіти.

Данная научная статья посвящена исследованию особенностей образовательного учреждения как открытой социально-педагогической системы. Определены понятия, элементы, условия существования образовательных учреждений.

This scientific article is devoted research of features of educational establishment as an open socially-pedagogical system. Concepts, elements, terms of existence of educational establishments, are certain.

Актуальність проблеми. Останні роки спостерігаємо значні й вагомі перетворення, що відбуваються в системі освіти України. Приєднання нашої держави до Болонського процесу – це важливий крок України на міжнародній арені, наслідком якого стали заходи як політичного, так і соціокультурного характеру – впровадження зовнішнього незалежного оцінювання, введення дванадцятирічної школи – це зміни, які вплинули на діяльність закладів освіти України і змусили переглянути деякі аспекти їх організації та діяльності у відповідності до потреб формування належних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації.

Метою написання даної наукової статті є необхідність визначення сутності, призначення, виділення компонентів, а також здійснення дослідження умов існування закладів освіти як соціально-педагогічної системи, особливо зважаючи на умови реформування, що мають місце в системі освіти України.

Стаття 53 Конституції України гарантує кожному право на освіту. До того ж повна загальна середня освіта визначається обов'язковою [1]. Здійсненню гарантованого конституційного права на освіту сприяють заклади освіти, які є складним і надзвичайно важливим соціальним утворенням. Освіта в нашій державі є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей; формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітньо-

го рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями [2].

Реалізувати право на освіту можливо шляхом отримання загальної середньої освіти. Відповідно до чинного законодавства загальна середня освіта є цілеспрямованим процесом оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави [3].

Загальноосвітній навчальний заклад – це освітня організація, що взаємодіє із зовнішнім середовищем і перебуває в стані обміну інформацією та ресурсами з ним. Ззовні надходять людські, матеріальні, енергетичні, інформаційні ресурси, цінності, очікування суспільства й громади; у зовнішнє середовище експортуються продукт функціонування закладу – випускники, нові знання, інформація, змінена система цінностей, ідеї, винаходи.

Заклад як відкрита соціально-педагогічна система складається з елементів та процесів, з безліччю як офіційних, так і неофіційних соціальних систем і відносин на учнівському, викладацькому та адміністративному рівнях. Елементи, що утворюють соціальну систему, є не окремими елементами, ізольованими один від одного, а взаємозалежними в кожній дії системи.

Розгляд загальноосвітнього навчального закладу (ЗНЗ) як відкритої соціально-педагогічної системи є дещо відносним. Слід відзначити, що поняття теорії відкритих систем дослідники часто вживають досить неточно. Варто звернути увагу на думку Данієла Каца і Роберта Кана: «Якюсь мірою теорія відкритих систем не є теорією взагалі. У ній не розглянуто причинно-наслідкові зв'язки, немає конкретних гіпотез та їхньої перевірки, що є основою будь-якої теорії. Теорія відкритих систем є радше структурою, метатеорією, моделлю у найширшому значенні цього надто експлуатованого слова. Теорія відкритих систем є підходом і понятійним апаратом для розуміння та опису багатьох типів і рівнів цього явища» [4, с. 452; 5, с. 7].

Відкрита система – це самопідтримувана система, що регулює власне існування через вхід і вихід у довкілля, за тлумаченням Кеннета Боулдінга [6].

Жодна система не існує в зовнішньому середовищі автономно; неминучою є наявність її зв'язку з іншими системами одного порядку, а також з системами вищого й нижчого порядків. Загальноосвітній навчальний

заклад можна розглядати як складник більшої системи – системи освіти району, області, регіону, країни. Різноманітність та ієрархічність систем передбачає, з одного боку, що цілісна система є суб'єктом управління стосовно системи нижчого порядку, а з іншого – об'єктом управління стосовно системи вищого порядку. Отож система має не тільки внутрішньосистемні зв'язки, а й міжсистемні. Вивчити ці зв'язки в системі означає розкрити закономірності взаємодії системи загалом [2, с. 8].

У науковій літературі міститься безліч формулювань поняття «система». При цьому виділяється два основні підходи до її формування: 1) вказівка її цілісності як істотна ознака всякої системи; 2) розуміння системи як безлічі елементів разом з відносинами між ними.

Під системою розуміється «цілеспрямована цілісність взаємозв'язаних елементів, що має нові інтеграційні властивості, відсутні у кожного з них, пов'язана із зовнішнім середовищем».

Серед багатьох видів соціальних систем виділяють педагогічні системи. По своїх характеристиках педагогічні системи мають реальний (за походженням), соціальний (за субстанціональному ознакою), складний (по рівню складності), відкритий (по характеру взаємодії із зовнішнім середовищем), динамічний (за ознакою мінливості), імовірнісний (за способом детерміації), цілеспрямований (по наявності цілей), самоврядований (за ознакою керованості) характер. За умови цілеспрямованості і динамічності вони ще володіють властивостями, що розвиваються, що виявляється в їх постійній мінливості. Педагогічні системи є відкритими, оскільки між ними і навколишньою дійсністю відбуваються інформаційні процеси.

Існують різні формулювання поняття «система» в межах вивчення явища педагогічної системи. Отже, система – це: 1) безліч взаємозв'язаних компонентів, складових певне ціле в своїй будові і функціонуванні; 2) певна спільність елементів, що функціонують по внутрішньо властивих нею цілях; 3) виділена на основі певних ознак впорядкована безліч взаємозв'язаних елементів, об'єднаних загальною метою функціонування і єдністю управління і виступаючих у взаємодії з середовищем як цілісна єдність. Як педагогічна система розглядається і навчальний процес, і засоби, методи, організаційні форми навчання; 4) будь-який процес, що проходить в певних умовах, в сукупності з цими умовами.

Системи, в яких протікають педагогічні процеси, визначаються як педагогічні системи, що володіють певними елементами або об'єктами і їх взаємозв'язками або структурами і функціями. Як система може виступити вназ, технікум тощо, у складі яких визначаються адміністративна, господарська і інші підсистеми. Але провідним елементом в них є педагогічна підсистема, вона ж одночасно і система. Педагогічна система, як і будь-яка інша система, має свою структуру (дидактичне завдання, технологія навчання, суспільно-державне замовлення, суб'єкти освітнього процесу). Також під педагогічною системою розуміється певна сукупність взаємопов'я-

заних засобів, методів, процесів, необхідних для створення організованого цілеспрямованого і навмисного педагогічного впливу на формування особи із заданими якостями.

В межах системного підходу освітня установа розглядається як складна соціально-педагогічна система, тобто як сукупність взаємозв'язаних між собою елементів. У ній можна виділити велику різноманітність освітніх систем. Так, цілісний педагогічний (освітній) процес є системою. Процес навчання, будучи підсистемою цілісного освітнього процесу, також розглядається як освітня система. Навчальне заняття – підсистема процесу навчання і, у свою чергу, є складною освітньою системою. Кожна окремо узята педагогічна система (зокрема, загальноосвітній навчальний заклад як освітня система) є складною тому, що сама в своєму складі має підсистеми у вигляді груп, класів тощо, але, власне, і ця система входить як підсистема в систему освіти.

Функціонування, розвиток і саморозвиток освітнього процесу як педагогічної системи – провідна умова його існування. Розвиток і саморозвиток – це, в основному, реальний засіб функціонування, тобто в широкому розумінні – наслідок цілеспрямованої діяльності. Наприклад, розвиток будь-якої людини є наслідок його діяльності і спілкування. Всяка освітня система створюється з метою забезпечення розвитку зростання якісної зміни що вчать, в першу чергу, на основі їх взаємодій з викладачем, один з одним, з підручником, з ЕОМ.

Структура або організація системи – найважливіша умова її існування і така ж необхідна ознака. До освітнього процесу як педагогічної системи це положення відноситься безпосередньо, оскільки безглуздо взагалі стверджувати про її наявність без взаємодії людей в реальних умовах навчального закладу.

Освітній процес як система має конкретні цілі, функції і властивості, котрі відрізняються від цілей, функцій і властивостей складових його об'єктів, відносин і атрибутів. Об'єкти будь-якої системи – це просто її частині, компоненти, а атрибути – це властивості об'єктів системи. Відносини – це те, за допомогою чого система об'єднується в одне ціле, в нашому випадку – це взаємодія суб'єктів освітнього процесу в цілому.

Цілісність – це важлива умова існування освітнього процесу як педагогічної системи, головна його властивість і головна ознака. Порушення цілісності призводить до розпаду діяльнісної системи як такої. Властивість цілісності обумовлює взаємозв'язок, взаємний вплив, взаємний розвиток усіх компонентів і системоутворюючих чинників педагогічної системи в цілому. Отже, освітній процес перебуває в безперервному розвитку, маючи при цьому унікальну здатність вдосконалюватися.

Загальноосвітній навчальний заклад як мегасистема утворений з множини компонентів, які характеризуються специфічною організаційною структурою, освітньо-інформаційним середовищем, інформаційно-

комунікативними зв'язками. Будь-який заклад комунікативно і функціонально взаємопов'язаний із зовнішнім середовищем, тобто навколишнім світом – це соціально-політичні, педагогічні, економічні, організаційні умови функціонування закладів, замовники освіти (учні, батьки учнів, суспільство, громадські організації), чинне законодавство в галузі освіти, заклади-конкуренти, техніка і технології, система суспільних цінностей тощо.

Соціальне середовище є джерелом вироблення і накопичення інформації і забезпечує соціальні, матеріальні та духовні умови становлення, існування та діяльності людини. Розрізняють два види соціального середовища: макросередовище, що охоплює всю соціально-економічну систему суспільства, соціум, до якого належить індивід і заклад як освітня організація, а також мікросередовище як безпосереднє соціальне середовище, в якому перебуває людина, – сім'ю, посередницьку групу, громадське об'єднання, а також професійні групи, колективи, товариства, наприклад педагогічні або наукові, в яких є загальна мета діяльності, сталі інтереси й уподобання. Соціальне мікросередовище є неповторним, своєрідним поєднанням усіх сфер життєдіяльності людини, сфери спілкування, контактів, інтересів, взаємин, взаємозв'язків, які формують конкретну особистість. Людина, взаємодіючи у процесі життєдіяльності із соціальним середовищем, не лише адаптується до нього, а й діяльнісно-творчо пристосовує умови життєдіяльності для досягнення власної мети, реалізації інтересів, задоволення потреб, здобуваючи або втробляючи нові знання [7, с. 83-88]. Розуміння закладу як відкритої соціальної системи зумовило чітке виокремлення поняття «середовище закладу», що відображає сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів прямого та непрямого впливів, які визначають його функціонування і розвиток [2, с. 10-11].

Так, особливим «середовищем закладу» відрізняється Харківська спеціалізована школа-інтернат «Лицей міліції» Харківської обласної ради. Це – загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів з поглибленим вивченням предметів суспільно-гуманітарної спрямованості та допрофесійної підготовки (проведення поглибленої юридичної та посиленої фізичної підготовки, виховання у юнаків готовності до служби в органах внутрішніх справ і формування у них навичок, необхідних для цієї служби), що забезпечує реалізацію права дітей, які потребують соціальної допомоги, та дітей, які мешкають у населених пунктах Харківської області, на отримання профільної загальної середньої освіти.

Провідною метою діяльності закладу є створення умов для формування і розвитку гармонійних, суспільно-свідомих особистостей з обдарованої молоді, мешканців населених пунктів Харківської області, та реалізація державних програм щодо підвищення рівня соціального захисту обдарованих осіб із числа дітей пільгових категорій (дітей-сиріт; дітей, позбавлених батьківського піклування; дітей працівників органів внутрішніх справ, військових службовців, державних службовців, які загинули при

виконанні службових обов'язків; дітей учасників локальних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи) [8].

Висновок. Необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення, підвищення рівня якості освіти – основні напрямки діяльності держави, мета якої – створення умов для розвитку особистості і самореалізації кожного, оновлення змісту освіти та організація навчально-виховного процесу відповідно до ринкових засад економіки, науково-технічних досягнень, демократичних цінностей. Саме заклади освіти, як відкриті соціально-педагогічні системи, повинні своєчасно реагувати на вимоги прогресу, сприймати сучасні цивілізаційні процеси, узгоджувати власні напрями діяльності з об'єктивними умовами та потребами суспільства. А це, в свою чергу, сприятиме забезпеченню пріоритетності розвитку освіти, оскільки освіта є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, що відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [електр. ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України // Електр. версія. Доступ до ресурсу: // <http://portal.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про освіту» від 23.05.91 [електр. ресурс] / Сайт Міністерства освіти і науки України // Електр. версія. Доступ до ресурсу: [http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average.](http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average;);
3. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.99 [електр. ресурс] / Сайт Міністерства освіти і науки України // Електр. версія. Доступ до ресурсу: [http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average.](http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average;);
4. Daniel Katz and Robert Kahn. The Social Psychology of Organizations. – P. 452. copyright 1966.
5. Калініна Л. Концептуальна модель системи управління ЗНЗ з позицій системно-кібернетичного підходу // Освіта і управління. Т. 7. – 2004. – № 3-4. С. 7-18.
6. Kennet Boulding. General Systems Theory: The Skeleton of Science. Management Science 2. 1956. – P. 200 – 208.
7. Калініна Л. М. Соціально-педагогічна інформація в управлінні закладами освіти // Вересень. – 2001. – № 4 (18). – С. 83–88.
8. Статут ХСШ «Ліцей міліції».